

Кадубовська Світлана,

Київський університет імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)

ORCID ID 0000-0001-6232-2580

e-mail: s.kadubovska@kubg.edu.ua

«SIE WERDEN NUR ENTSORGT!»: ГЕНДЕРНІ ВАРІАНТИ СТАРІННЯ У П'ЄСІ СИБІЛЛЕ БЕРГ «ДАМИ ЧЕКАЮТЬ»

Ця робота продовжує ініціативу, започатковану в розвідці «Антиутопія Констанц Денніг „Extasy Rave“: репрезентації старості». У статті у світлі літературознавчої геронтології проаналізовано вияви стереотипізації щодо персонажів передпенсійного віку, процеси старіння, прояви ейджизму і мізогінії з політичним забарвленням та проблемно-сміслові аспекти тілесності й толерантності в п'єсі Сибіллі Берг «Дами чекають» (2012). Саркастичні діалоги, що наявні у творі, демонструють стереотипні мисленнєві шаблони, притаманні сучасному суспільству щодо соціальних ролей літніх жінок. Вони зображають старіння як фізичний і моральний занепад та тягар для суспільства. Дискримінаційні практики щодо жінок віком за 50 не лише вербальні, а й фізичні (примусове переселення у підземелля), що регулюється з драмою К. Денніг. Ейджиський дискурс виявляється через висвітлення аспектів тілесності з мізогінічним та сексистським забарвленням. В образах жіночої геронтогрупи Сибіллі Берг викриває стигму пізньої зрілості у негативних стереотипах, пов'язаних із жіночою привабливістю, старінням, статтю. Також увага приділяється розгляду сучасних тенденцій німецькомовного театру, що відіграє значну роль у висвітленні суспільних проблем, таких як ейджизм, стереотипізація, жінконенавистництво. Аналіз театральних постановок та викликів, реалізованих авторкою, дає змогу зарахувати її твір до постдраматичного театру, що, за Леманом, спрямований на підтримання внутрішньої єдності суспільства. Зроблено висновки про можливість авторського перебудування дискримінаційних стереотипів старіння та упередженості до жінок. Сибіллі Берг у фінальному акті твору розкриває неочікувано негативні наслідки, до яких може призвести ейджизм та самостереотипізація в процесі старіння, що становлять загрозу для підтримки морально-етичних якостей сучасного суспільства Німеччини, яка орієнтується у своїх політичних і культурних напрямках на ідеї толерантності.

Ключові слова: старіння, літній вік, ейджизм, мізогінія, Сибіллі Берг, «Дами чекають», толерантність, тілесність, літературознавча геронтологія.

Вступ. Сучасна німецька драматургія має різні уособлення, форми та тенденції. Її різноманітність серед іншого є результатом нинішньої соціально-політичної та суспільної ситуації у ФРН. Німецька драма, як і німецький театр, у XXI ст. продовжують пошуки нових форм, які часом докорінно змінюють звичний театральний дискурс і не тільки в межах країни. З одного боку, Х.-Т. Леман зазначає, що «немає нічого нового в тому, що театр спирається на непряме, опосередковане і дещо пригальмоване, рівно як і на рефлектуюче заглиблення в політичні теми» (Леман, 2013, с. 290). З іншого, театрознавець вважає, що «...потрібно оминати поспішні твердження, що політичне — це всього лиш поверхневий аспект мистецтва...» (Там само). Сучасний німецький політичний театр і театр режисерський стають дедалі затре-

буваними. Зі зростанням успіху таких незалежних берлінських сцен, як ХАУ(НАУ), Баллхаус (Ballhaus) або Театр Максима Горького (Maxim Gorki Theater) і нового мюнхенського Каммершпілю (Münchner Kammerspiel) глядач надає перевагу авторам текстів, написаних у новому тисячолітті. Саме вони оживлюють театральні підмостки новими темами та перспективами у мистецтві країни.

Іншим чинником, що вплинув на прорив молодих німецькомовних драматургів, стала поява у Берлінському університеті мистецтв курсу «Сценічна писемність» на факультеті «Сценічне мистецтво», який пишається тим, що Ута Бірбаум, Катя Бруннер, Міхель Декар, Томас Кьок, Константін Кюсперт, Якоб Нольте, Бонн Парк, Фанні Зорго та Штефан Віплінгер (відомі сучасні автори) є його випускниками.

А професори цього вишу Роланд Шіммельпфенніг та Олівер Буковські пропонують студентам моделі для створення сценічного письма. Р. Шіммельпфенніг відомий українському глядачу за такими творами, як «Золотий дракон» у постановці Київського театру «Колесо», «Під тиском 1–3» і «Корабель не прийде» у Новому драматичному театрі на Печерську, «О восьмій вечора на ковчезі» у Львівському Першому українському театрі для дітей та молоді. З О. Буковські вітчизняний читач ще не знайомий, бо його твори досі не перекладено українською мовою. Проте він активно ставиться в театрах ФРН: „Die Halbwertszeit der Kanarienvögel“ Uckermärkische Bühne Schwedt, „Inszenierung eines Kusses“ Hans-Otto-Theater Potsdam, „Nichts Schöneres“ Theater Schwerin, „Bornaut“ Theater zum Westlichen Stadthirschen Berlin, „Intersity“ Freie Kammerspiel Magdeburg, „Gäste“ Staatstheater Braunschweig та ін.). Буковські присвячує себе «мовному жесту» (специфічній жестикуляції актора, персонажа або стилю гри, що містить в собі формалізацію та характеристикацію жестів акторів) (Паві, 1991, с. 439) і його соціальній функції, техніці діалогу; а Шіммельпфенніг — витонченій перспективі мовлення, «діалогу пінг-понгу» (особливостями якого є різкі чергування ліній діалогу; дії, якщо такі є, не поставлені на один рівень з діалогом, і не є пов'язаними). Все це впливає на траєкторії розвитку сучасної німецької драматургії.

Гідною представницею нового покоління драматургів є відома німецькомовна письменниця Сибілле Берг (нар. 1968 р.). Вона викладала драматургію в місті Грац та Цюрихському інституті мистецтв, а її твори перекладено на 30 мов світу. У 1997 р. побачив світ перший роман С. Берг, а в 2013 р. вона стала співрежисеркою в Державному театрі Штутгарта. У своїй п'єсі «Дами чекають» (2012) авторка викриває дискримінацію за статтю та віком. П'єса Берг вивчає межі толерантності суспільства, моральні цінності якого зазнають трансформацій.

Цікавість до питання моральних і духовних цінностей та їх розвитку не нова. До дослідження різних аспектів моральності людства долучались видатні мислителі, письменники, педагоги різних епох і народів — від античності (Арістотель, Демокріт, Сократ, Платон) і до наших часів (В. Белінський, О. Бердяєв, І. Бех, Б. Грінченко, Г. Крайг, В. Малахов, В. Налімов, С. Рубінштейн, К. Ушинський, Е. Фромм).

Сьогодні проблема толерантності розглядається дуже широко з різних позицій: філософської, психолого-педагогічної, соціологічної та історичної. Розвивали ідеї толерантності

у своїх працях В. Сухомлинський, Л. Толстой, К. Ушинський, В. Соловйова, Н. Федотова, Я. Довгополов, І. Палько, Н. Якс, Д. Колесов, Р. Форст.

У сучасному науковому обігу вживаними є різні тлумачення терміна «толерантність». Н. Федотова стверджує, що толерантність — це визнання легітимності законних інтересів іншого, що не розходяться з мораллю (цит. за А. Сищик, 2013, с. 167). І. Жданова зазначає: «В умовах стрімкого розвитку суспільства необхідною є така якість, як уміння швидко пристосовуватися до змін. Толерантність є профілактикою девіантності й основою соціальної безпеки. Як особистісна характеристика толерантність проявляє себе у ставленні до себе, до інших, до власної групи (груп), до інших груп, до світу в цілому» (Жданова, 2008, с. 26). А. Сищик стверджує: «Толерантність — поняття багатоаспектне. Вона може розглядатися і як регулятор міжособистісних, міжнародних і міжконфесійних відносин, і принцип громадянсько-правової поведінки, і соціально-політичний імператив суспільства, і етико-філософська категорія, і культурна норма та моральна цінність» (Сищик, 2013, с. 168).

Феномен толерантності є надважливим для сучасного суспільства. Поняття толерантності й терпимості ми традиційно розглядаємо як синонімічні, хоча і погоджуємось з думкою А. Сищик про те, що ці явища не є абсолютно тотожні. Питання терпимості складне й багатогранне, тому так чи інакше дотичне до різних наукових галузей, зокрема до літературознавчої геронтології. У німецькомовних країнах її розвивають У. Крібернегт та Р. Маєрхофер, які представляють Європейську мережу досліджень старіння (ENAS) з центром у м. Гратц (Австрія). Літературознавча геронтологія зосереджується на показі геронтогенезу в літературному творі, що усвідомлюється як реалізація авторської й водночас соціальної картин світу певного періоду (Гайдаш, 2019, с. 13).

Дослідники, що працюють у галузі літературознавчої геронтології, також приділяють увагу висвітленню питання ейджизму (дискримінація за віковою ознакою), що тісно пов'язане із зображенням літніх людей та процесів старіння в літературі.

Методи дослідження. У ході дослідження ми послуговувалися такими методами: герменевтичним, описовим, цілісно-системним, методом ретельного прочитання. Також було застосовано метод «опірного читання»: «[в]ідповідно до цієї методології читач протистоїть нав'язуванню традиційних інтерпретацій тексту, ставлячи під сумнів поверхневий

зміст та рецептивні стратегії окремих творів, виконуючи крім суто літературних досліджень політичну дію» (Гайдаш, 2019, с. 30).

П'єса Берг представляє постдраматичний театр, ознаками якого, за Х.-Т. Леманом, є реорганізація театральних знаків: візуальних, аудитивних, жестуальних, архітектонічних, які відображають зміни методів конструювання елементів у виставі. Дослідник наголошує, що «постдраматичний театр — це не якийсь новий вид театрального тексту, а, скоріш за все, новий спосіб використання знаків» (Леман, 2013, с. 138). Завдяки цьому він стає «швидше процесом ніж результатом, швидше маніфестацією, ніж визначенням, швидше енергетичним імпульсом, ніж інформацією» (Там само).

У тексті драми «Дами чекають» широко представлене використання зазначених вище театральних знаків. На початку кожного акту звучить музичний супровід, який посиляє глядачу енергетичний імпульс: у пролозі — Біллі Джойл “The Downeaster’Alexa”; у першому акті — “The Stranglers” групи “Golden Brown”; у другому — “1959” групи “Sisters of Mercy”; у третьому — знов “The Stranglers” групи “Golden Brown” та “Goodbye My Love Goodbye” Demis Roussos; у четвертому — “Sister Europe” від “Psychedelic Furs”; у фіналі — “Kiss Me Tiger” Merlin Monro (Berg, 2013). Крім того, п'єса сповнена невербальними знаками-маніфестами: зі стелі сиплються жіночі сумочки та чобітки, на які дами не реагують; у фіналі зі стелі звисає мертвий чоловік, розідраний жінками; актори інколи співають свій текст; декорації не відповідають подіям на сцені: у четвертому акті сценічний інтер'єр відтворює церковну атмосферу, хоча дії відбуваються в спа-салоні.

Метою статті є ретельне вивчення драми Сибіллі Берг «Дами чекають» для виявлення ознак ейджизму і самостереотипізації дійових осіб та потенційних стратегій мінімізації дискримінаційних практик. Серед поставлених завдань: 1) осмислити сучасні театральні тенденції і роль драми як засобу трансляції суспільних ідей, зокрема у питаннях ставлення до старіння, літнього віку; 2) проаналізувати ейджистські стереотипи, висвітлені у творі Сибіллі Берг; 3) відрефлексувати межі репрезентації толерантності у тексті «Дами чекають»; 4) простежити можливості ремодельовання дискримінаційних стереотипів щодо літнього віку й привабливості під час та після «входження у старіння» (Нерworth, 2000, с. 2).

Результати дослідження та обговорення. Твір С. Берг «Дами чекають» репрезентує сучасну німецьку п'єсу в таких театрах, як Theater Bonn, Pasinger Fabrik, Innsbrucker Kellertheater,

Hamburger Kammerspiele (під назвою „Die Proseccohölle“ («Пекло з Просеко»)), що відсилає нас до відомої у європейському просторі драми Констанц Денніг „Extasy Rave“, де за сюжетом літнім людям, що не склали певний тест, пропонується завершити своє життя чаркою отруєного шампанського (Гайдаш, Кадубовська, 2020). У РФ електрочитання драми Берг проходило в Електротатрі Станіславського. В Україні переклад та перформативне читання п'єси відбулось у 2019 р. у Львівському академічному драматичному театрі імені Лесі Українки в рамках проекту FIT за підтримки Гете-Інституту в Україні. Донині п'єса «Драми чекають» ще не потрапляла в поле зору українських науковців.

Лейтмотивом п'єси С. Берг є зображення дискримінаційних практик стосовно жіночих дійових осіб та їхнього віку, що суперечить формуванню толерантності у суспільстві. У творі ейджизм проявляється у різних формах, включаючи упереджене ставлення до літніх дійових осіб, інституціональні заходи політики та практики, які сприяють закріпленню стереотипних уявлень. Такий вид дискримінації є серйозним порушенням прав людини за віком, поширеним у сучасному світі. Загалом люди можуть зазнавати дискримінації за різними ознаками: національністю, релігією, мовою, статтю, політичними переконаннями, віком. Тому завданням будь-якого цивілізованого суспільства є не тільки теоретичне осмислення проблеми ейджизму, але і створення соціальних умов для формування толерантного світогляду, поведінки та способу життя, чому має сприяти порушення й висвітлення цього питання у творі «Дами чекають».

Протиріччя між потребою у терпимості як цінності громадянського суспільства та недостатністю еталонів толерантних моделей поведінки, які існують у соціумі, визначає актуальність осмислення ейджизму у світли літературознавчої геронтології. Адже література відіграє в процесі формування світогляду одну з провідних ролей, бо відкриває простір для уяви, творчості, моделювання особистісної траєкторії рецепції та інтерпретації тексту й контексту. Як зазначав у своїх працях художник і педагог Б. М. Неменський: «Ніщо, крім мистецтва, не здатне відтворити чуттєвий досвід багатьох поколінь. Твір мистецтва може передати приниження раба чи біль самотності старої і залишитися при цьому молодою людиною сучасності. Тому саме такий вплив мистецтва формує душу, збагачує людський особистий досвід велетенським досвідом людства» (цит. за: С. С. Радішова, 2016, с. 147). Своєю

чергою, відомий німецький філософ Л. Фейербах стверджував, що «книжки — це окуляри, крізь які ми дивимось на світ» (цит. за: С. С. Радишова, 2016, с. 148).

Сюжетну лінію драми «Дами чекають» становлять рефлексії чотирьох жіночих дійових осіб, які уособлюють сучасне жіноцтво загалом, їхні проблеми в сім'ї та соціумі, вікові зміни, які відбуваються у їхній зовнішності та свідомості. Водночас авторка з допомогою дійової особи Чоловіка (прикметно, що всі чоловіки, яких згадують жіночі дійові особи у драмі — перукар, коханець, чоловік фрау Мерц-Дульшман — мають одне ім'я — Хорст) висвітлює ейджистське та сексистське ставлення чоловіків до літніх представниць прекрасної статі. З'ясування таких питань, що одночасно викликають суперечливі відчуття та спрямовують на об'єднання суспільства, за Леманом, притаманне постдраматичному театру. Науковець зазначає: «Починаючи з посткласичного періоду і до сучасної епохи, театр пережив цілу низку метаморфоз, які щодо постулатів єднання, загальності, примирення та сенсу почали обстоювати його права на розрізненість, частковість, абсурдність та потворність. З боку змістового та формального він все більше вбирає в себе те, чого раніше через відразу ми не могли й не хотіли торкатись» (Леман, 2013, с. 53). Такі суспільні виклики відтворює у своєму творі й С. Берг.

Письменниця вибудовує геронтогрупу з чотирьох жіночих дійових осіб, спільною рисою яких є життєвий період «входження у старіння» (Herworth, 2000, с. 2). Так, фрау Грау — холодна і зарозуміла лікарка-патологоанатом, переконана противниця подружнього життя; фрау Тьос — змучена тугою і самотністю вічна коханка; Мерц-Дульшман — наївна одружена домогосподарка; пані Луман — офісна службовця та мати-одиначка. Драматург прагне продемонструвати зв'язок приватного життя з громадським, адже з точки зору феміністичних студій «особисте — це політичне». Що доводять і дослідниці віку Улла Крібернегг та Роберта Маєрхофер: «Старіння індивідуальне, і конфліктів, пристрасті і радості більше, ніж на будь-якому іншому життєвому етапі, і є прикладом взаємодії між приватним і громадським, індивідуальним і колективним і підкреслює важливість відносин і зв'язків» (Kribernegg, Maierhofer, 2013, с. 11). Жіночі персонажі аналізованої п'єси через особисте демонструють читачу соціальні проблеми.

За сюжетом п'єси, на 8 Березня урядом країни запрошено всіх жінок «певного віку» на безкоштовний оздоровчий день. Четверо героїнь потрапляють до спа-оазису, де їм під час оздоров-

чих процедур нагадують про жах бути жінкою та ще й у такому віці, коли їм загрожує анорексія, порушення менструального циклу, зів'яле тіло тощо. І якби по-різному не складалась доля героїнь, їхні проблеми є спільними: страх, що зменшення їхньої сексуальної привабливості потягне за собою суспільне презирство; концентрування уваги на зовнішності, а не на інтелекті чи духовному світі особистості; постійне насадження чоловічих суджень та норм.

Кетлін Вудворд у своїй книзі "Aging and Its Discontents" стверджує, що «західне суспільство не має культурних винаходів у створенні градацій віку, а просто розрізняє єдиний бінарний елемент: "молодий" і "старий", що організований ієрархічно, причому "молодий" є більш цінним показником та точкою відліку для визначення того, хто є "старим". Культурні уявлення про вік залишаються заблокованими переважно негативними стереотипами» (цит. за: Kribernegg, Maierhofer, 2013, с. 10). Навіть ілюзорний світ краси, в який потрапляють героїні, у своїх декораціях сповнений стереотипів щодо жіночих смаків та вподобань: «зі стелі як дощ сиплються туфлі та сумки» (Берг, 2018, с. 34). Під час розмови жінки діляться між собою фактами дискримінації на підставі віку, якої вони зазнають у різних сферах життя, у тому числі й тоді, коли йдеться про інтимні теми: «Якщо я зустрічаю знайомих, то їх цікавить лише одне: чи знайшла я собі когось. Мова, звісно, йде не про секс. Тему сексу з тими, кому за сорок, вже не обговорюють. "У тебе хтось є?" — цей "хтось" в уяві тих, хто запитує, — пенсіонер, з яким я познайомилась у школі танго, отримавши при цьому шанс стати його турботливою та вірною супутницею» (Берг, 2018, с. 24). Усвідомлення віку посилюється і фізіологічними виявами: «Мені якось ніяково. Чим тут пахне? — Запах віку? Тути? Відчаю? Спробуйте самі дібрати потрібне слово» (Берг, 2018, с. 35). Крім того, персонаж Чоловіка підкреслює, що цей запах створює дискомфорт їм самим та їхньому оточенню.

Жінки по-різному сприймають свій вік та зміни, пов'язані з ним, і висловлюють кардинально протилежні ставлення до цього та стратегію поведінки: «Ви вважаєте доречним носити розпущене волосся? Адже вам близько 50? Я б порадила жінці вашого віку носити зачіску довжиною до підборіддя та освітлювати волосся» (Берг, 2018, с. 35); «Я вважаю це непристойним. Я маю на увазі це плаття та його довжину, точніше те, що від неї лишилось. Я не хочу зачепити вас за живе, але ви вже, очевидно, перейшли певну вікову межу» (Берг, 2018, с. 35). Фрау Тьос намагається руйнувати ейджистські стереотипи «Довжина мого одягу

та мій вік не становлять антагоністичних відносин. Подивіться на мої треновані ніжки» (Берг, 2018, с. 32). Та інші дійові особи не сприймають її позиції і продовжують транслювати негативні шаблони мислення і сприйняття віку: «Коли тобі за сорок, то маєш припинити транслювати сексуальні меседжі» або «Ви, з усією моєю повагою, вже не підходите на роль активного учасника еволюційного процесу» (Берг, 2018, с. 33). Ці репліки персонажів свідчать також про самоїджистську позицію.

Жіночі персонажі не демонструють об'єднання та порозуміння, натомість вони шпиняють одна одну: «Всі ваші зусилля, спрямовані на уповільнення процесу руйнування, як мертвої припарка. Ми бачим перед собою жінку, що старіє і вже здала позиції, яка виконала свою репродуктивну функцію та перейшла в стадію очікування заходу, яким її діти, після того як здадуть її у притулок для людей похилого віку, будуть милуватися здалеку» (Берг, 2018, с. 31). Тим самим вони демонструють протилежність існуючих у суспільстві думок з приводу стратегій поведінки у літньому віці або в період «входження у старіння» (Herworth, 2000, с. 2).

Тематизація тілесних образів старіння метафоризується як фізичний занепад та шлях до смерті. Основна увага сконцентрована на змінах на різних рівнях: фізичному, психічному, міжособистісному, соціальному, і на тому, яку реакцію вони викликають: «Та все добре, не переймайся! Вік — це не так вже й страшно. Просто тепер вас двоє: ти та твій маленький сум. Одного разу вранці, тільки прокинувшись, ви побачите, як він сидить на краю вашого ліжка». Тут авторка вводить репліку Маленького Суму як окремого персонажа: «М а л ь к и й с у м: Подивись у вікно... світ сочиться п'янкими ароматами. Він і надалі планує так само пахнути. Тільки без тебе. І це "без тебе" настане вже зовсім скоро. А ти так нічого й не досягла. Як шкода. До речі, ти пам'ятаєш, що всі намагання людей стати безсмертними з тріском провалились» (Берг, 2018, с. 44). Прийом антропоморфізму письменниця вдало застосовує для підкреслення автономності думок про наближення смерті, які наче самостійно живуть поза межами свідомості конкретної людини.

Почасти погляд у своє майбутнє літні дами виражають у досить похмурих тонах: «Я не хочу, прошу вибачення, продажем своєї робочої сили, самоексплуатацією та участю у вічному марафоні підтримувати форму, яка дозволить мені функціонувати після приходу пенсії з ціллю якомога довше протягнути в будинку для людей похилого віку» (Берг, 2018, с. 31). Висвітлення теми геріатричних будинків у літературних текстах

не поодинокі. До неї зверталися у своїх творах Л. Хюбнер «Серце боксера», Д. Гомбар «Третя Ера», Р. Хервуд «Квартет» та ін.

Через діалоги множинних протагоністів ми спостерігаємо метаморфози, які стаються з їхніми тілами, до яких долучається гірка самокритика:

«Пісня Фрау Мерц-Дульшман (співає):

Я така рада, що Хайнц є у мене,

Бо краса іде назавжди.

Волосся рідшає, кратери зморшок.

В ячниках пустоти до самих їхніх глибин.

Жінка — слабка порода»

(Берг, 2018, с. 34).

У драмі також наявні приклади самостереотипізації — стійкого упередженого мислення з вираженням негативним відтінком об'єкта щодо самого себе: «Фрау Мерц-Дульшман (роздивляється себе): У певному віці жінка має вирішити, ким вона хоче бути: коровою чи козою? — Незалежно від зробленого вибору їй будуть потрібні маленький ручний вентилятор, туфлі з супінаторами, компресійні панчохи та білизна з ефектом утягування...» (Берг, 2018, с. 44). Таким чином авторка підкреслює, що у свідомості людей літній вік пов'язаний з незмінними атрибутами старіння.

Проте справді кричуще ставлення до жінок певного віку ми бачимо на прикладі Чоловіка — візажиста-перукаря-масажиста-стиліста, що обслуговує дам у салоні та водночас є їх катом. Він уособлює разом ейджизм та мізогінію (ненависть, огида, зневажливе ставлення до жінок) (Словник гендерних термінів): «Ви — це постійні вимоги, прискіпування та впевненість у своїй перевазі... Можливо, ми ненавидимо вас через те, що не пробачили вам насмішки матерів... І тому, що не можемо забути огидний смак вашого молока, рідини всередині вас, що колихається при кожному вашому кроці, та уявного добросердя, яке приховує жорстокість...» (Берг, 2018, с. 64).

Фінал драми демонструє розв'язку конфлікту, коли виявляється, що всі жінки в усьому світі приречені на довічне ув'язнення в підземеллі, і підставою для цього вироку є їхня гендерна приналежність та вік. Чоловік пояснює цей присуд ненавистю до жінок, до їхнього віку і загалом до всього, що з ними пов'язане: «Вас здадуть в утилізацію. Коли ви прокинетесь, то опинитесь в прекрасному підземному велнес-оазисі для непридатних для вжитку жінок. Всі жінки, що досягли певного віку, сьогодні ж переїжджають на постійне місце проживання в чудові підземні міста. Трішки затемно, але "по

багатому”. Для того щоб ніколи більше вас не бачити. Щоб жити, не озираючись на ваші докірливі погляди, ваші велосипеди, ваші фруктові корзини з біомаркету, ваше шаркання ногами в туфлях без підборів та вашу профілактику раку матки. Геть з очей, з вашою відсутністю почуття гумору, молоткоподібними пальцями та всесвітнім докором. Пішли геть, валіть у свої катакомби, поступіть місцем прекрасним молодим людям, які розважатимуться у квітучих садах» (Берг, 2018, с. 66). Чоловік намагається замаскувати свою ненависть економічними причинами та всесвітньою кризою, але разом з тим він сповнений сексистських стереотипів: «Житлова криза, дефіцит вільної площі. Вулиці мають бути розчищені для молодих, наділених красномовством людей. Для суб'єктів прийняття рішень. Для чоловіків. Для двигунів прогресу та гарантів економічного зростання» (Берг, 2018, с. 65). У цьому разі драматург висвітлює такі суспільні проблеми, як чоловічий шовінізм, експлуатація жінок, насилля.

Жінки шоковані новиною й навіть не можуть осягнути масштабів катастрофи: «Тисячі старіючих жінок по всьому місту... Сьогодні... За рішенням уряду? — Тисячі? Яка наївність! Мова йде про захід всесвітнього масштабу...» (Берг, 2018, с. 65). Образ підземного світу алегорично уособлює собою смерть та забуття у суспільстві, на які приречені жінки віком за п'ятдесят.

Американська феміністка Барбара Макдональд, що досліджує теми віку, старіння та ейджизму в праці «Подивись мені в очі» (“Look Me in the Eye”), яку вона написала, спираючись у тому числі й на власний досвід старіння, стверджує: «Ейджизм позбавляє всіх жінок сили та віри в себе не лише шляхом відокремлення молодих від старих, але й тим, що молодіжний поріг для жінок постійно знижується, вселяючи у жінок страх перед віком все раніше і раніше життя. Єдиний спосіб викоринити цей страх — це усунути стигму віку» (Macdonald, 1991, с. 10). Дослідниця вважає ейджизм «частиною повітря, яким ми всі дихаємо з моменту народження», і наголошує, що «жінки несуть тягар цього тавра» (Ibid.). Досвід старіння Макдональд характеризує як примусове відчуження від активного життя у всіх сферах і порівнює це з катастрофою всесвітнього масштабу, що спіткала все її покоління й з якою воно не змогло впоратись. Дослідниця описує досвід стигматизації та стереотипізації щодо жінок її віку привселюдно: у крамницях, пабах і просто неба. Такий самий жіночий досвід зібрано та наглядно продемонстровано у драмі «Жінки чекають».

Події, покладені в основу твору, зображують, на перший погляд, суто приватні пережи-

вання та моменти з життя геронтогрупи, проте в оповіді з допомогою образу Чоловіка чітко простежуємо колективне, соціальне ставлення до літніх жінок. Крізь призму особистої екзистенції проступають проблеми загальносвіттового масштабу.

Включення у приватні розмови жінок зневажливих, сповнених ненависті й огиди реплік Чоловіка, унаочнює те, з чим їм доводиться стикатися після досягнення певного віку. Драма «Дами чекають» становить вербальну форму ейджистського ставлення суспільства до жінок певного віку та самостереотипізації, казуальні зв'язки яких пов'язуємо безпосередньо з соціальним поведінням оточуючих жіночої та протилежної статі. Це проілюстровано у діалогах, під час яких дійові особи не тільки обмінюються гірким досвідом, але й саркастичними, колючими зауваженнями одна до одної.

Мовної репрезентації в драмі набувають образи тіла. Літні жіночі тіла наділяються яскравими епітетами („Die Falten Krater“ кратери зморшок, „die Eierstöcke leer“ пустоти в яєчниках, „die Haut war welk am Knochen“ зів'яла шкіра на кістках, „die Haare sind dünn“ волосся тонке, „wir sind ein Graus“ ми — жах) (Берг, 2013, с. 228), які демонструють незворотні процеси старіння. Тілесна симптоматика в художній площині розкривається подекуди відверто та брутално, з показом несприятливого суспільного клімату, що оточує жінок в їх повсякденні.

Утім, жінка-драматург пропонує механізми ремодельовання ейджистської свідомості. Вона ставить перед читачем / глядачем запитання: чому в деяких жінок віком від 50 років і старше виникає відчуття, що їх більше не помічають? Невже диктатура краси справді така нещадна? Чому після певного віку ти мусиш все більше виправдовуватися за своє існування? С. Берг розповідає про світ жінок передпенсійного віку та навіязаної краси зі злим, гротескним гумором.

Фінал драми також демонструє позицію жінок, які не згодні смиренно прийняти забуття чи ейджистсько-сексистську дискримінацію. Вони, сповнені гніву та образи на чоловіків загалом, роздирають Чоловіка як уособлення всього пережитого негативу, спричиненого ставленням представників чоловічої статі. Тепер вони вільні: «Чоловіки — це ненависть та постійні прискіпування... Можливо, ми збудуємо новий світ та будемо жити за своїми законами... Ми влада — ми життя. Ми тут самі. Ми — жінки — вінець творіння» (Берг, 2018, с. 68). Як маніфест перемоги жіноцтва зі стелі звішується труп Чоловіка.

«Дами чекають» вважається однією з найцікавіших на сьогодні п'єс С. Берг, оскільки пиш-

менниця аж до самого до фіналу тримає інтригу. Крім того, цей твір дає змогу подивитися на звичні проблеми під новим кутом зору. У цьому виявляється і потужна сила впливу літератури та театру, адже за У. Крібернегг та Р. Маєрхофер: «Репрезентації визначають, як ми розуміємо вік і старіння, і впливають на те, як ми сприймаємо інших і означаємо себе протягом усього життя» (Kribernegg U., Maierhofer R., 2013, с. 9).

Висновки. У дослідженні вперше проаналізовано німецькомовну драму Сибіллі Берг «Дами чекають», виявлено мовні репрезентації ознак ейджистсько-сексистської дискримінації і самостереотипізації дійових осіб. Проаналізовано мовні репрезентації тілесних образів старіння, що акцентують увагу на фізичному занепаді. Висвітлено потенційні стратегії мінімізації дискримінаційних практик, можливості ремоделювання дискримінаційних стереотипів щодо літнього віку та привабливості під час та після «входження у старіння» вербальними й невербальними засобами.

Висвітлено такі прояви дискримінаційних практик, як ейджизм, самостереотипізація, мізогінія, сексизм. Визначено невербальні засоби, застосовані авторкою, для ремоделювання ейджистської свідомості: музичний супровід,

декорації на сцені, що створюють певну атмосферу і передають глядачу емоційний імпульс.

Розглянуто поняття толерантності та терпимості, якими оперує літературознавча геронтологія. Відрефлексовано межі репрезентації толерантності у тексті «Дами чекають», з'ясовано, що авторка не толерує такі явища, як ейджизм та жінконенависництво.

Осмислено сучасні театральні тенденції і роль драми як засобу транслявання суспільних ідей, зокрема у питаннях ставлення до старіння, літнього віку. Це є важливим для розуміння сучасних проблем німецькомовної ідентичності.

У цій статті ми поглибили та розширили тему дослідження, започаткованого у розвідці «Антиутопія Констанц Денніг „Extasy Rave“: репрезентації старості», провели паралелі на ідейному та семантичному рівнях між творами „Extasy Rave“ та «Дами чекають», висвітлили спільні складові — ейджистську та феміністичну.

Наступним кроком у розробці теми літнього віку й старіння у німецькомовній літературі є вивчення екранізованого роману «Любов» („Die Liebe“ (2012)) Міхаеля Ханеке в рамках літературознавчої геронтології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берг С. А дамы все еще ждут. *ШАГ 5: Новая немецкоязычная драматургия*. Санкт-Петербург: Гёте-Институт, 2018. С. 19–70.
2. Гайдаш А. В. Дискурс старіння у драматургії США: проблемне поле, семантика, поетика: монографія. Дніпро: Акцент ПП, 2019. 416 с.
3. Гайдаш А. В. До питання дефініції літературознавчої геронтології. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Філологічні науки*. Київ, 2019. № 13. С. 18–23.
4. Гайдаш А. В., Кадубовська С. С. Антиутопія Констанц Денніг «Extasy Rave»: репрезентації старості. *Studia Philologica*. Київ, 2020. № 15. С. 70–77.
5. Жданова І. А. Молодь і толерантність у сучасній Україні (національно-етнічний аспект). *Агора. Перспективи соціального розвитку регіонів*. URL: <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/Agora07.pdf> (дата звернення: 15.09.2021).
6. Леман Х-Т. Постдраматический театр. ABCdesign, 2013. 312 с.
7. Пави П. Словарь театра. Москва: Прогресс, 1991. 504 с.
8. Радишова С. С. Художня література як мистецтво виховання і формування людини. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2016. № 1 (70). С. 145–155. URL: <http://oaji.net/articles/2017/690-1486219436.pdf> (дата звернення: 15.09.2021).
9. Садохин А. П., Грушевицкая Т. Д. Культурология. Теория культуры. ЮНИТИ — ДАНА, 2004.
10. Сищик А. С. Поняття «толерантність» в науковій літературі. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2013. № 5 (58). С. 165–173. URL: <http://oaji.net/articles/2014/690-1396431499.pdf> (дата звернення: 09.09.2021).
11. Словник гендерних термінів. URL: <http://a-z-gender.net/ua/ejdzhizm.html> (дата звернення: 20.02.2021).
12. Словник гендерних термінів. URL: <http://a-z-gender.net/ua/mizoginiya.html> (дата звернення: 08.09.2021).
13. Berg Sibille. Die Damen warten. Rowohlt E-Book, 2013.
14. Das zeitgenössische deutschsprachige drama. Goethe-Institut. URL: <https://www.goethe.de/ins/sk/de/kul/mag/20935913.html> (September 10, 2021).

15. Goethe-Institut. URL: <https://www.goethe.de/ins/sk/de/kul/mag/209359128.09.2021> (Zugriffsdatum: 10.09.2021).
16. Hepworth M. *Stories of Ageing*. Buckingham: Open UP, 2000.
17. Kribernegg Ulla, & Maierhofer Roberta. *The Ages of Life. Living and Aging in Conflict? Aging Studies*. 2013. № 3.

REFERENCES

1. Berg, S. (2018). A damy vsie yeshche zhdut [Ladies are Waiting] In: *ShAG 5: Novaia nemetskoyazychnaia dramaturgiia*, (pp. 19–70), St. Petersburg: Goethe-Institut [in Russian].
2. Berg, Sibille (2013). *Die Damen warten*. Rowohlt E-Book [in German].
3. Das zeitgenössische deutschsprachige drama. *Goethe-Institut* [in German]. <https://www.goethe.de/ins/sk/de/kul/mag/20935913.html>
4. Eidyzm [Ageism]. *Slovník hendernykh terminiv* [Dictionary of Gender terms]. [in Ukrainian]. <http://a-z-gender.net/ua/wp-content/uploads/2018/05/Slovník-gendernyh-terminiv.pdf>
5. Gaidash, A. V. (2019). Dyskurs starinnia u dramaturhii SShA: problemne pole, semantyka, poetyka [Discourse of aging in the US drama: problem field, semantics, poetics]. *Aktsent PP* [in Ukrainian].
6. Gaidash, A. V. (2019). Do pytannia definitsii literaturoznavchoi herontologii [Literary Gerontology: definition, history, concepts]. *Literaturnyi protses: metodolohiia, imena, tendentsii. Filolohichni nauky*, 13 [in Ukrainian].
7. Gaidash, A. V., & Kadubovska, S. S. (2020). Antyutopiia Konstans Dennih «Extasy Rave»: reprezentatsii starosti [Konstanz Dennig's Anti-Utopia «Extasy Rave»: Representations of Old Age]. *Kyiv, Studia Philologica*, 15, 70–77 [in Ukrainian].
8. Goethe-Institut. [in Slovak]. <https://www.goethe.de/ins/sk/de/kul/mag/209359128.09.2021>
9. Hepworth, M. (2000). *Stories of Ageing*. Buckingham: Open UP [in English].
10. Kribernegg, Ulla, & Maierhofer, Roberta. (2013). *The Ages of Life. Living and Aging in Conflict? Aging Studies*, 3 [in English].
11. Leman, Kh.-T. (2013). *Postdramaticheskiy teatr* [Post-dramatic Theater]. ABCdesign [in Russian].
12. Mizohiniia [Misogyny]. *Slovník hendernykh terminiv* [Dictionary of Gender Terms]. [in Ukrainian]. <http://a-z-gender.net/ua/mizoginiya.html>
13. Pavi, P. (1991). *Slovar teatra* [Theater Dictionary]. M.: Progress [in Russian].
14. Radyshova, S. S. (2016). Khudozhnia literatura yak mystetstvo vykhovannia i formuvannia liudyny [Fiction as the Art of Education and Human Development]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*, 1(70), 145–155 [in Ukrainian]. <http://oaji.net/articles/2017/690-1486219436.pdf>
15. Sadokhin, A. P. & Grushevitskaya, T. D. (2004). *Kulturologiya. Teoriia kultury* [Culturology. Cultural theory]. YuNITI — DANA [in Russian].
16. Syshchuk, A. S. (2013). Poniattia tolerantnist v naukovi literaturi [The Concept of Tolerance in the Scientific Literature]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*, 5(58), 165–173 [in Ukrainian]. <http://oaji.net/articles/2014/690-1396431499.pdf>
17. Zhdanova, I. A. (2008). Molod i tolerantnist u suchasni Ukraini (natsionalno-etnichnyy aspekt) [Youth and Tolerance in Modern Ukraine (national-ethnic aspect)]. *Ahora. Perspektyvy sotsialnoho rozvytku rehioniv*. [in Ukrainian]. <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/Agora07.pdf>

Svitlana Kadubovska,

Borys Grinchenko Kyiv University (Kyiv, Ukraine)
 ORCID ID 0000-0001-6232-2580
 e-mail: s.kadubovska@kubg.edu.ua

«SIE WERDEN NUR ENTSORGT!»: GENDER OPTIONS OF AGING IN SIBILLE BERG'S PLAY «LADIES ARE WAITING»

This work continues the initiative launched in the study «Anti-Utopia in Constanze Dennig's «Extasy Rave»: Representations of old age.» In the light of literary gerontology, the article analyses

the manifestations of stereotyping of characters of pre-retirement age, aging processes, manifestations of ageism and misogyny with political coloration and problematic and semantic aspects of corporeality and tolerance in Sibylle Berg's play «Ladies Are Waiting» (2012). The sarcastic dialogues presented in the play demonstrate the stereotypical thought patterns inherent in modern society regarding the social roles of older women. They portray aging as a physical and moral decline and a burden on society. Discriminatory practices against women over the age of 50 are not only verbal but also physical (forced relocation to the dungeons), which echoes through Constanze Dennig's drama. Age discourse is manifested through the coverage of aspects of corporeality with a misogynistic and sexist coloration. In the images of the female geronto group, Sibille Berg exposes the stigma of late maturity in negative stereotypes associated with female attractiveness, aging, gender. Attention is also paid to the current trends of German-language theatre, which plays an important role in covering social issues such as ageism, stereotyping, misogyny. The analysis of theatrical productions and challenges, realised by the author herself, allows to attribute her work to the post-dramatic theater, which, according to Lehmann, is aimed at maintaining the internal unity of society. Conclusions are made about the possibilities of the author's restructuring of discriminatory stereotypes of aging and prejudice against women. In the final act of the work, Sibylle Berg reveals the unexpectedly negative consequences that ageism and self-stereotyping can lead to in the aging process, which threaten to maintain the moral and ethical qualities of modern German society, which focuses on tolerance in its political and cultural directions.

Key words: *aging, old age, ageism, misogyny, Sibylle Berg; «Ladies are Waiting»; tolerance, corporeality, literary gerontology.*

Стаття надійшла до редакції 15.10.21.

Прийнято до друку 08.11.21.